

ION ELIADE RĂDULESCU — CTITOR AL TEATRULUI ROMÂNESC

VICTOR PETRESCU

Ion Eliade Rădulescu „părintele literaturii române“, cum îl numea George Călinescu, este cea mai complexă personalitate a vieții noastre culturale din prima jumătate a veacului trecut. Trăind în epoca începuturilor de ascensiune ale burgheziei, a contactului economic și cultural din ce în ce mai strâns cu apusul Europei, care va impulsiona dezvoltarea societății românești, Eliade este unul din reprezentanții de seamă ai mișcării „de europenizare a țării, prin introducerea instituțiilor constituționale occidentale și a unor reforme înfăptuite cu prudență“¹.

Deși adept al „pozițiilor unui luminism moderat, avînd idei filantropice, lipsite de o fundamentare filozofică materialistă“², el își dă seama că în această luptă a burgheziei pentru cucerirea puterii, trebuie atrase masele populare trezindu-le conștiința națională, prin elaborarea unui îndelungat proces de educare și instruire. În acest context, școala, presa, teatrul, devin cele mai eficace instrumente ale luptei pentru culturalizare.

Chintesență a marilor eforturi ale procesului de descătușare a valențelor intelectuale ale națiunii române, Eliade „și-a lămurit definitiv concepția sa despre funcția socială a artei sub influența romantismului... activitatea lui fiind o neîncetată luptă pentru civilizare“³.

Fidel acestui crez, el desfășoară o vastă activitate de îndrumător al culturii române în domenii diferite, ca cele ale școlii, teatrului, presei, activității editoriale, esteticii, criticii și literaturii, pledînd pentru creerea literaturii naționale, pentru misiunea socială a poeziei și teatrului, pentru progresul limbii noastre literare.

Vom încerca să creionăm aportul adus de Eliade la creșterea și dezvoltarea teatrului în limba națională.

Suflet ardent, pasiunea lui Eliade pentru teatru datează încă de pe băncile școlii, cînd joacă în tragedia lui Euripide „Hecuba“. Printre „junii români ce-și făceau studiile în școala grecească“ și care luau hotărîrea de a „ridica pe scenă frumasa tragedie“ se află și „tînărul I. Eliade care juca rolul Hecubei“⁴. Pasiune ce va deveni statornică în tot cursul vieții.

¹ Paul Cornea, „Studii de literatură română modernă“, București, 1962, p. 159.

² *Ibidem*, p. 159.

³ D. Popovici, „Ideologia literară a lui I. H. Rădulescu“, București, 1935, p. 300.

⁴ Teodor T. Burada, „Cercetări asupra școlii filarmonice din București, 1833—1837“, în „Convorbiri literare“, an XXIV (1890), nr. 1, p. 3.

Atunci cînd s-a pus problema înființării unei societăți politice, 1827, Eliade este unul din membrii ei de frunte. „Societatea Literară Românească“, preconizată încă din anul 1821 la Brașov, avînd de „în unire, nădejdea“ urmărirea ridicării țării prin cultură, avînd înscris în programul ei și întemeierea unui teatru național, ca așezămînt de cultură.

Societatea românească cunoaște, la începutul sec. al XIX-lea, expresiunea teatrului francez conceput ca amuzament al clasei stăpînitoare.

În concepția celor mai luminați reprezentanți ai noii culturi românești de atunci, Dinicu Golescu, Eliade, Iancu Văcărescu, Ion Cimpineanu, el trebuie să devină o tribună de luptă, de educare a maselor. Pentru Eliade Rădulescu teatrul e o „școală a moralului“, „o școală de filozofie și morală“. El este conceput în strînsă independență cu școala :

„Reprezentările teatrale sînt necesare nu numai pentru purificarea moravurilor, ci și pentru motivul că, prin beneficiile ce s-ar realiza, se putea veni în ajutorul școlilor, spitalelor și familiilor sărace⁵.

Nu surprinde deci afirmația pe care o face în 1832 că s-a hotărît „a se sui pe scenă împreună cu familia sa și cu alți prieteni și a parasa pe teatru în limba românească de două ori pe lună“.

Deși nu se cunoaște dacă ea a fost realizată, merită subliniat avîntul și crezul celui care concepea teatrul ca mijloc eficient de educație. Sesizînd corelația dintre noile instituții menite să culturalizeze masele larg populare (școala, teatrul), Eliade Rădulescu își împletește activitatea de conducător al școlii românești de la Sf. Sava cu pasiunea pentru teatru pe care o insuflă elevilor săi.

Îndrumînd, alături de Aristia, spectacolele în limba română ale elevilor, reușește să reprezinte piesa lui Voltaire „Mahomet“ sau „Fatalismul“, tradusă de el, instituind „un premiu de 300 de lei pentru actor care va putea juca rolul lui Zeid⁶.

Nașterea reprezentațiilor teatrale în limba națională are loc în perioada de pionierat a literaturii române. Încă din 1828, Eliade Rădulescu sublinia rolul foarte important ce revin traducerilor. Ele „înfrunsează și nobilesc limba ; prin ele intră în limbă toate fraserile și mijloacele de vorbire cele mai frumoase a deosebiților autori vestiți și îmbogățindu-le le face ale sale⁷. În acest context trebuie înscrise și rîvnă de traducător a scriitorului, indemnul pe care-l adresează tuturor pentru scriere, o serie cît mai mult. Lucrările pe care le publică în „Curier românesc“, au contribuit la educarea maselor. „Aceste lucrări însă de cuget să imblinzească obiceiurile, să derapene prejudețele, să invite pe om a trăi în pace cu ceilalți, și în liniște cu sine, să arate fiecărui datoriile sale și prin drumul lor să-l aducă în treapta cea înaltă a vredniciei omului, pentru care este și făcut“⁸.

O culme a acestor eforturi avea s-o constituie înființarea în octombrie 1833 a „Societății Filarmonice“ menită să lupte pentru „cultura lin-

⁵ „Curierul românesc“, 1831, nr. 4 (articolul „Teatru“).

⁶ „Curierul românesc“, 1832, nr. 2.

⁷ „Gramatica românească“, Sibiu, 1828, p. XXXIV.

⁸ „Curierul de ambe sexe“, 1837, p. 238, (articolul „Critica literară“).

românești și înaintarea literaturii, întinderea muzicii vocale și instrumentale în Prințipat și spre aceasta, formarea unui Teatru Național”⁹.

Întemeiată de Ion Cimpineanu, Ion Eliade Rădulescu și Costache Aristia, ea devine în prima jumătate a secolului al XIX-lea una din cele mai importante momente cultural-artistice ale Țării Românești.

Așa cum sublinia Eliade mai târziu, membrii societății devin „nu numai fondatori ai teatrului românesc, ci și literatura românească vă va fi cea mai mare parte datoare. Cîtă vreme este de cînd s-a început și o mulțime de tineri se întrec a traduce bucăți dramatice”¹⁰.

Este știut faptul că Societatea Filarmonică și-a propus să rezolve o serie de probleme esențiale pentru dezvoltarea teatrului românesc, crearea unei școli de artă dramatică, alcătuirea unui repertoriu în limba română, dezvoltarea dramaturgiei originale, înființarea unui teatru românesc stabil și a unei reviste.

În toate aceste domenii, aportul adus de Eliade Rădulescu este remarcabil. Încurajînd literatura dramatică în limba română el arată uriașul potențial educativ pe care-l poate avea asupra maselor populare : „teatrul în limbă națională, cîrmuit de un duh metodic, poate aduna toate clasele de orășeni și prin bucățile sale, potrivite pe înțelesul norodului, familiarizează iară pe toți pe nesimțite cu istoria națiilor, recomandă virtutea și războiește vițiul, aduc rîs obiceiurilor neruginite și bătrîne și insuflă gust către ale veacului”¹¹.

În scopul pregătirii cadrelor necesare teatrului, Societatea Filarmonică deschide cursurile primei școli de artă dramatică românească, la 15 ianuarie 1834, în casele pitarului Dinică Boierescu mutată apoi la Sf. Sava, Eliade e unul din principalii animatori, fiind „profesor de literatură, purtător cu teoria a acelor ce domnul Aristia va pune în lucru prin declamațiune”.

Elevii vor dispune de un repertoriu destul de bogat raportat la acea vreme, el ajungînd la peste 90 de lucrări dramatice, majoritatea fiind traduceri a căror principali autori sînt : Iancu Văcărescu, I. Heliade Rădulescu, C. Aristia.

Eliade este cel care a contribuit substanțial la tipărirea repertoriului național. El cerea printre altele editarea tragediilor, „în scopul de a trezi și în români sentimentul de jertfire pentru patrie”. Se urmărea astfel ca „prin ținuta literară a traducerilor să ajute la dezvoltarea limbii naționale, a limbii literar-artistice, și prin conținut să contribuie la trezirea conștiinței naționale, la progresul social”¹².

Deosebit de important apare rolul pe care l-a jucat în privința formării tinerilor actori români. Acestora le cerea : „Lăsați dar... lăsați bufonăria pe seama acelor suflete înghesuite, pe seama acelor duhuri sărace. Părinții voștri au fost mari și voi nu puteți fi mici. Vrei ca actorul român să arate ceea ce este ? Fă-l să trăiască în elementele strămoșilor săi.

⁹ *Lucrările Societății Filarmonice*, București, 1835, art. 5.

¹¹ „*Curierul românesc*”, 1834, nr. 4, 7 iunie.

¹⁰ *Scrisoare către C. Negruzzi*, „Muzeul Național”, București, 18 noiembrie, 1836

¹² „*Istoria teatrului în România*”, vol. I, București, 1965, p. 158.

Slava, Amorul, Generozitatea, Patriotismul, Răzbunarea, Trufia, Dreptatea, iată ce-i trebuie lui să fie mare ¹³.

În vederea îndrumării repertoriului precum și a jocului actorilor el scoate în 1835 „Gazeta Teatrului Național“, unde prin articolele scrise se afirmă ca unul din primii și cei mai competenți critici teatrali. El militează pentru talentul și arta scenică autentică, ancorate în realitatea vie a vieții : mai bine îmi place uritul pus frumos după natură și la locul său, decît frumosul pus urît și fără judecată ¹⁴.

Demnă de reținut în privința concepției sale despre traduceri este felul în care concepe traducerea piesei „Fanatismul“ sau „Mahomet pro-rocul“, unde în actul V, scena IV, modifică originalul lui Voltaire, motivîndu-l astfel :

„Mahomet părăindu-se traducătorului foarte slăbit, micșorat înaintea lui Omar și prin musturarea cugetului desființînd interesul — urii din inima cititorului, insuflînd oarecare milă, (traducătorul) a vrut prin versurile următoare să păstreze pînă în sfîrșit caracterul lui cel sîngeratic“ ¹⁵.

În locul eroului, exponent al romantismului pasiv, care pentru a-și salv agloria, nu concepe ca slăbiciunile lui să fie cunoscute de popor, Eliade cere moartea celui care îndrăznește „să răscoale un cuget de osîndit“. Iată deci că spiritul revoluționar al epocii pătrunde și în traducerile făcute de iluminiștii români, care pregăteau din punct de vedere ideologic revoluția burghezo-democratică.

Mai puțin reușită este opera dramatică originală a scriitorului. „Prolog la serbarea numelui prea înălțatului nostru domn Alexandru D. Ghica, 1835, aug. 25“, este din titlu o ditirambă omagială, deși personajele sînt concepute profetic : Timpul, Istoria, Poezia, Pacea, Libertatea, Comerțul.

Vodevilul „Sărbătoare cîmpenească pentru 30 august 1837“, deși cuprinde idei luminate valoroase, ca cea a emancipării țiganilor, suferă de mult convenționalism și artificialitate în construirea personajelor. Rămîne prima piesă originală jucată și comentată în presa timpului.

În 1861 scrie „misterul“ în două acte „Proces general între două hordii și națio“. Personajele și aici poartă nume simbolice. Apar în fața tribunalului Adevărului exponenții celor două ordini : cea veche, (pe care o slăvește Eliade) : boierul Mircea, moș Soare și cea nouă : Arhon, Arpagon, musiu Rapace „spoit cu roșu, ciocoiu nou și pretins avocat al sătenilor“, poetul urlător și cel umanitor, Bimbirescu, Jupuiescu, etc. Deși cuprinde unele satire usturătoare la adresa demagogiei burgheze, „misterul“ demonstrează că autorul lui fusese depășit de evenimentele pentru înfăptuirea cărora luptase.

Merită subliniate de asemenea strădaniile scriitorului, atît în cadrul Societății Filarmonice cît și după desființarea acesteia, de a se construi o clădire proprie Teatrului național.

¹³ „Gazeta Teatrului Național“, 1836, nr. 12, p. 94—96.

¹⁴ „Gazeta Teatrului Național“, 1836, nr. 4, p. 43—44.

¹⁵ Barbu Lăzăreanu, „Glose și comentarii de istoriografie literară“, București, 1958, p. 289.

După cumpărarea „locului dumisale dragomanului Serafim, ce se numește banul Cîmpinencei, drept 5500 galbeni“... Eliade determină Obșteasca Adunare în 1840, să prezinte domnitorului o anaforă în care se cerea „a porunci să se facă un proiect pentru clădirea și ținerea unui Teatru Național și de un repertoriu pentru învățarea tinerimii ce s-a socotit a fi de mare folos spre înaintarea luminării și a norodului“.

Sintetizînd întreaga activitate a lui Eliade Rădulescu pe care o raportăm condițiilor de dezvoltare ale societății românești din prima jumătate a sec. al XIX-lea, putem conchide că „într-o epocă de silabisire a abecedarului științelor și artelor, el a parcurs cu sete enciclopedică toate domeniile deschizînd seria geniilor laborioase și polivalente : Eminescu, Hașdeu, Iorga“¹⁶.

În domeniul atît de fecund al teatrului, aportul reprezentanților epocii luminate, a acelor care au pregătît din punct de vedere ideologic revoluția, este deosebit, făcînd ca dramaturgia să constituie unul din cele mai productive sectoare ale literaturii pașoptiste.

¹⁶ P. Cornea, „Studii de literatură română modernă“, București, 1962, p. 217.